

Qui és i com és l'estudiant de la UIB? Resultats de l'enquesta Via Universitària

Maria Jesús Mairata

Jesús Chacón

Gemma Jiménez

Miguel Ángel Moreno

Juan José Montaña

RESUM

L'article pretén donar a conèixer les principals característiques sociodemogràfiques i acadèmiques de l'estudiantat de la Universitat de les Illes Balears (recorregut, trajectòria, expectatives,...) en el context de l'informe Via Universitària. Té com objectiu aportar informació per la futura presa de decisions en política universitària per tal de millorar el rendiment acadèmic, la satisfacció i la inserció laboral de l'alumnat universitari a la nostra Comunitat Autònoma.

L'article pretén analitzar les característiques dels estudiants de la Universitat de les Illes Balears, el seu recorregut universitari, les seves trajectòries i les seves expectatives. El treball s'emmarca en el projecte Via Universitària elaborat per la Xarxa Vives d'Universitats i la fundació Jaume Bofill. En aquest article hem extret les dades relatives als alumnes de la Universitat de les Illes Balears per tal de tenir una visió més concreta i detallada de la realitat del nostre entorn i, poder comparar-la amb la realitat que descriu l'informe general relatiu al territori que comprèn l'esmentada Xarxa Vives.

RESUMEN

El artículo pretende dar a conocer las principales características sociodemográficas y académicas del alumnado de la Universitat de les Illes Balears (recorrido, trayectoria, expectativas,...) en el contexto del informe Via Universitària. Tiene como objetivo aportar información futuras tomas de decisiones en política universitaria con el fin de mejorar el rendimiento académico, la satisfacción y la inserción laboral del alumnado universitario en nuestra Comunidad Autónoma.

El artículo pretende analizar las características de los estudiantes de la Universitat de les Illes Balears, su recorrido universitario, sus trayectorias y sus expectativas. El trabajo se enmarca en el proyecto Via Universitària elaborado por la Xarxa Vives de Universidades y la fundación Jaume Bofill. En este artículo hemos extraído los datos relativos al alumnado de la Universitat de les Illes Balears para tener una visión más concreta y detallada de la realidad de nuestro entorno y, poder compararla con la realidad que describe el informe general relativo al territorio que abarca la Xarxa Vives.

I. INTRODUCCIÓ

La Xarxa Vives d'Universitats, juntament amb la Fundació Jaume Bofill, ha realitzat l'informe Via Universitària (Ariño i Sintés, 2016): accés, condicions d'aprenentatge, expectatives i retorns dels estudis universitaris.

Via Universitària és una enquesta feta, entre febrer i abril de 2015, a 20.512 estudiants de 19 universitats del territori Vives i que abasten 3 estats de l'arc mediterrani: Andorra, Espanya i França.

Podem afirmar que, en aquest bienni 2015-2016, les universitats d'Andorra, Catalunya del Nord, les Illes Balears, la Comunitat Valenciana i Catalunya es posicionen en línia amb els estudis que, en aquest àmbit, desenvolupen sistemàticament bona part dels països europeus. Podem afirmar que el

projecte Via Universitària és l'equivalent de l'Informe d'Eurostudent, l'enquesta europea que analitza en quines condicions estudien els joves universitaris de 29 països europeus (Orr i Mishra, 2015).

Es tracta d'un projecte que té per objectiu analitzar les característiques dels estudiants, el seu recorregut universitari, les seves trajectòries i les seves expectatives. La finalitat de l'estudi és orientar les decisions en matèria de política universitària tant des de les mateixes institucions com des dels responsables públics en aquesta matèria.

L'interès d'aquest estudi és obvi: tant les institucions universitàries com les administracions públiques relacionades amb aquest camp necessiten conèixer a fons les principals característiques del destinatari del servei públic que presten: l'estudiant universitari. Aquest fet es torna encara més evident pel fet que l'espai europeu d'educació superior (EEES) considera l'estudiant el protagonista del procés educatiu, això ha comportat un canvi paradigmàtic (Montaño i Pinya, 2009). Per aquest motiu, les metodologies i les tècniques d'ensenyament/aprenentatge han sofert un procés d'adaptació, a la vegada que la participació estudiantil i l'equitat es consideren aspectes clau del procés de convergència (Miquel, 2006).

En aquesta línia, alguns països han creat observatoris de la vida estudiantil universitària, i la xarxa Eurostudent s'ha constituït com a referent en l'anàlisi sistemàtica de les condicions socioeconòmiques dels estudiants. La xarxa Eurostudent neix l'any 1999 i l'any 2000 va fer una primera publicació sobre les condicions socials i econòmiques de la vida estudiantil en set països; progressivament, va ampliar el nombre de països participants fins a arribar als trenta actuals, i ja ha portat a terme cinc onades d'enquestes. Es tracta del projecte més ambiciós desenvolupat fins avui i s'ha d'emmarcar en la política d'implantació de l'espai europeu d'educació superior (EEES). Espanya ha participat en diferents rondes d'Eurostudent (Ariño i Llopis, 2011), però per diferents motius contextuals va deixar de participar-hi. En aquest context, entra en escena el projecte Via Universitària que té com a font d'inspiració la visió d'Eurostudent.

El propòsit del present estudi és donar informació d'interès sobre les característiques sociodemogràfiques i acadèmiques de l'alumnat de la Universitat de les Illes Balears (UIB) en el context de l'informe Via Universitària. Concretament, es volen descriure i analitzar les dimensions següents:

- Característiques sociodemogràfiques
- Règim de dedicació a l'estudi: estudi i treball, hores de dedicació a l'estudi i assistència a classe
- Trajectòria
- Expectatives inicials respecte a la universitat
- Condicions de vida
- Participació cultural i social dels universitaris
- Valoració de l'experiència universitària
- Motius per la selecció dels estudis i expectatives futures

Sense dubte, aquesta informació serà molt valuosa perquè els responsables institucionals i acadèmics puguin prendre decisions de política universitària per tal de millorar el rendiment acadèmic, la satisfacció i la inserció laboral de l'alumnat universitari de la nostra comunitat autònoma.

2. MÈTODE

Univers i mostra obtinguda: Via Universitària i UIB

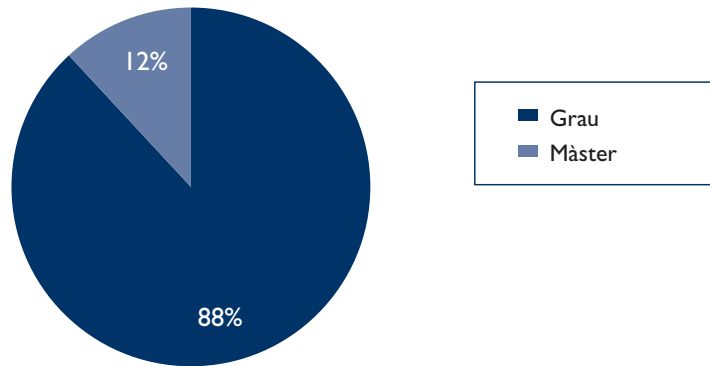
L'univers d'estudi el conformen la totalitat d'estudiants matriculats a les titulacions de grau i màster de les universitats participants en el projecte. L'enquesta s'adreça a 332.307 estudiants de les 19 universitats presentades al quadre 1.

El tipus de mostreig va ser no probabilístic casual o incidental en el qual l'alumnat que va formar part de la mostra ho va fer de forma voluntària. La mostra Via Universitària obtinguda és de 20.547 enquestes que suposen un 6,8% del total. En el cas de la UIB l'univers és 10.740, d'aquests han respost a l'enquesta 1.009 estudiants, és a dir, el 9,39% del total. Els enquestats és distribueixen entre 31 graus, 2 dobles titulacions de grau i 27 màsters.

QUADRE 1. DISTRIBUCIÓ DE LA MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA

UNIVERSITAT	Total completats	Total emesos	%
Universitat d'Alacant	615	27814	2,21
Universitat de València	4616	50000	9,23
Universitat de Barcelona	1052	47065	2,24
Universitat Abat Oliba CEU	197	5000	3,94
Universitat d'Andorra	62	269	23,05
Universitat de Girona	1667	11344	14,69
Universitat de Lleida	910	8245	11,04
Universitat de les Illes Balears	1009	10740	9,39
Universitat Jaume I	766	13535	5,66
Universitat Miguel Hernández d'Elx	535	10740	4,98
Universitat Oberta de Catalunya	2370	21952	10,80
Universitat Politècnica de Catalunya	1725	20612	8,37
Universitat Pompeu Fabra	1068	10568	10,11
Universitat de Perpinyà Via Domitia	122	7.316	1,67
Universitat Ramon Llull	17	336	5,06
Universitat Rovira i Virgili	518	12171	4,26
Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya	293	4600	6,37
Universitat Autònoma de Barcelona	1594	42000	3,80
Universitat Politècnica de València	1411	28000	5,04

GRÀFIC 1: ESTUDIS CURSATS ACTUALMENT (MOSTRA UIB)

Com es pot veure al gràfic 1, el 88,10% està cursant estudis de grau i l'11,90% estudis de màster. Els resultats de la UIB gairebé no difereixen dels obtinguts per la Via Universitària, en què el 89% de l'estudiant participant a l'enquesta estudia un grau o doble grau de primer cicle i l'11% un màster o postgrau.

Procediment

El mètode de recollida de la informació és l'entrevista individual mitjançant un qüestionari autoempletat per Internet (CAWI) enviat a l'estudiantat matriculat en els graus i màsters de les universitats que participen en el projecte.

El treball de camp es va iniciar el 23 de febrer de 2015, amb el llançament de l'enquesta al primer grup d'universitats participants. Estava previst que es prolongués fins al 17 d'abril, amb l'enviament de tres correus electrònics recordatoris a cada universitat. Com que moltes de les universitats s'incorporaren més tard al projecte i feren els llançaments de l'enquesta en diferents moments, la plataforma es va mantenir activa fins a l'11 de maig de 2015, de manera que es garantia que l'estudiantat de totes les universitats participants haguessin tingut almenys dues setmanes per a contestar el qüestionari, el qual ha estat disponible en català, castellà, anglès i francès (Ariño i Sintès, 2016).

El procediment de contacte va consistir en l'enviament d'un correu electrònic a cadascuna de les adreces de correu electrònic que componien la mostra de partida. L'enviament va ser fet per les 19 universitats participants a la totalitat del seu alumnat matriculat en estudis de grau i màster. Aquest correu electrònic contenia una carta de presentació de l'estudi i una petició formal de participació, així com un URL (*uniform resource locator*) que permetia establir un hiperenllaç amb la pàgina web en la qual s'allotjava el qüestionari de l'estudi. Així doncs, l'accés al qüestionari de Via Universitària per part de l'estudiantat al qual es pretén entrevistar es realitza mitjançant un enllaç únic personalitzat. Aquest accés (URL), generat automàticament per l'aplicació de forma completament aleatòria i distribuït de forma personal a través de correu electrònic, és plenament anònim (Ariño i Sintès, 2016).

3. CARACTERÍSTIQUES SOCIODEMOGRÀFIQUES

Amb l'anàlisi de les variables sociodemogràfiques es pot afirmar que existeix una preponderància de les dones en la mostra Via Universitària que s'accentua de manera molt notable en el cas de la mostra UIB (vegeu quadre 2).

**QUADRE 2. PERFIL DELS ESTUDIANTS PER NIVELL ACADÈMIC I SEXE
(MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)**

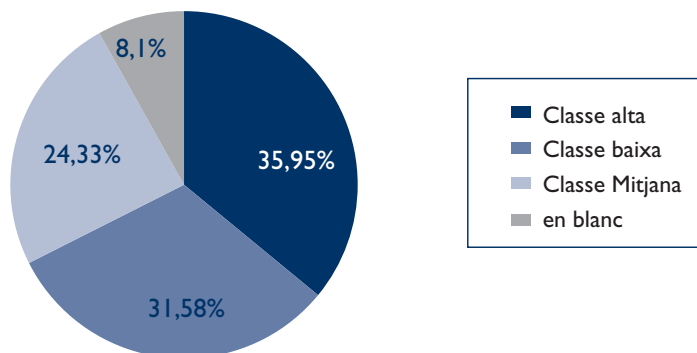
UNIVERSITAT	Total completats		%
	Freqüència	Percentatge	Percentatge
Grau			
Home	329	37,1	46,0
Dona	558	62,9	54,0
Subtotal	887	88,08	
Màster			
Home	39	32,5	49,5
Dona	81	67,5	50,5
Subtotal	120	11,92	
Total	1007	100	

**QUADRE 3. PERFIL DELS ESTUDIANTS PER NIVELL ACADÈMIC I EDAT
(MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)**

UNIVERSITAT	Total completats		%
	Freqüència	Percentatge	Percentatge
Grau			
Fins a 21 anys	342	38,6	29,1
De 22 a 25 anys	378	42,6	40,8
De 26 a 29 anys	85	9,6	13,0
A partir de 30 anys	81	9,1	17,1
Subtotal	887	100	100
Màster			
Fins a 21 anys	--	--	--
De 22 a 25 anys	60	50,0	42,4
De 26 a 29 anys	29	24,2	28,0
A partir de 30 anys	31	25,8	29,4
Subtotal	120	100	100
Total	1007		

Com es pot apreciar al quadre 3, majoritàriament els enquestats es troben entre els 18 i els 25 anys, amb un 75% del total de la mostra obtinguda, augmentant aquest percentatge en el cas de la UIB. Però, en tot cas, s'aprecia que hi ha una important diversificació d'edats entre l'estudiantat universitari.

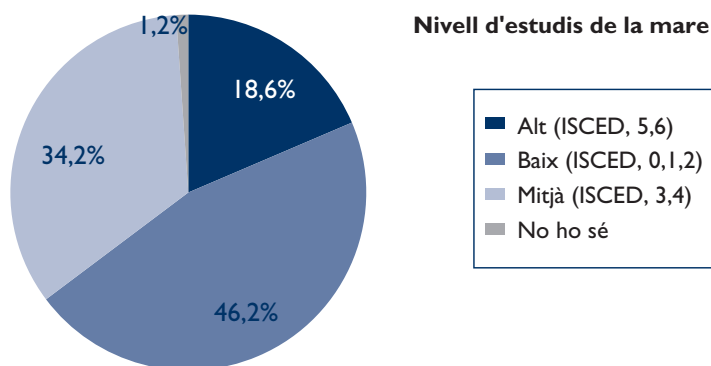
GRÀFIC 2: CLASSE SOCIAL DELS ESTUDIANTS (MOSTRA UIB)

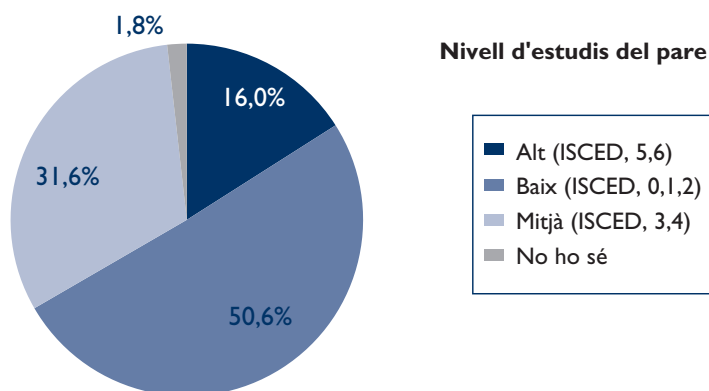

Quant a l'origen social dels estudiants universitaris, la classe social predominant és la classe alta, tant en el cas de la mostra Via Universitària com en el cas de la mostra UIB (vegeu gràfic 2). Cal destacar que, en la primera mostra, el percentatge de classe alta és del 44% enfront del 35,95% de la UIB.

Majoritàriament els estudiants universitaris superen el nivell d'estudis dels seus pares i mares. En el cas de la mostra Via Universitària un 42,9% dels estudiants enquestats prové de llars i d'un entorn familiar amb baix nivell formatiu, per tant els progenitors tenen, majoritàriament, un nivell d'estudis baix (segons la classificació ISCED 0, 1, 2). En el cas de la mostra UIB aquest percentatge és encara més elevat situant-se en el 48,4% (vegeu gràfic 3).

GRÀFIC 3: NIVELL D'ESTUDIS DE LA MARE I DEL PARE (MOSTRA UIB)

4. RÈGIM DE DEDICACIÓ A L'ESTUDI: ESTUDI I TREBALL, HORES DE DEDICACIÓ A L'ESTUDI I ASSISTÈNCIA A CLASSE

A la mostra Via Universitària, el règim de dedicació a l'estudi del 41% de l'alumnat és el del model d'estudiant a temps complet, l'altre 59% compagina estudi i treball.

En el cas de la mostra UIB (vegeu gràfic 4) el percentatge d'estudiants que segueixen el model tradicional augmenta fins a situar-se en el 48,3%. Pel seu interès hem diferenciat les dades segons el cicle que cursen els preguntats. Cal destacar que en el cas de grau el percentatge d'alumnes que es dediquen totalment a l'estudi augmenta fins a situar-se en el 50,5% mentre que en el cas dels estudiants de màsters descendeix fins al 31,7%.

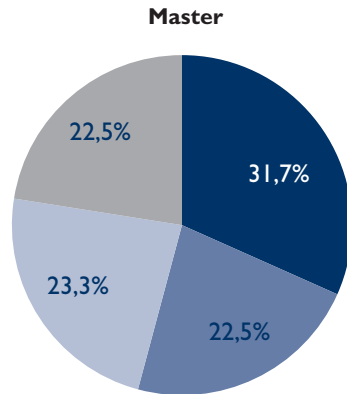
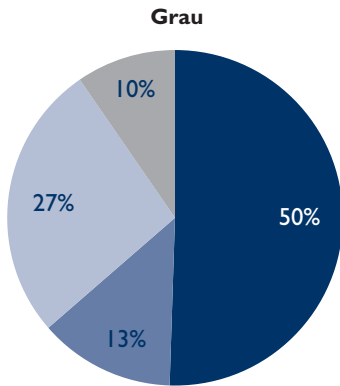
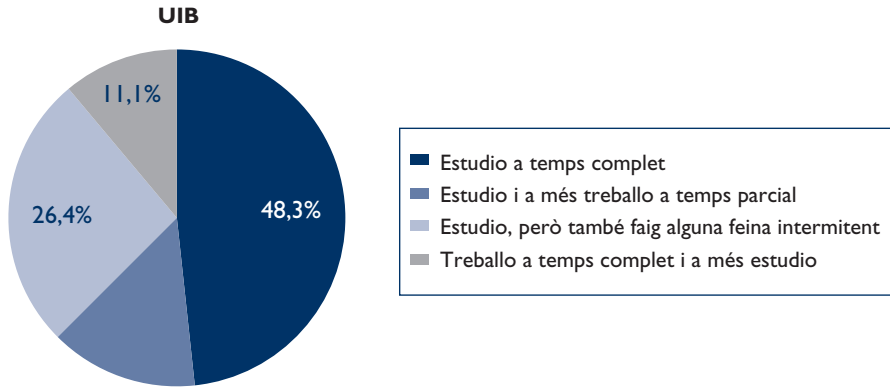
Un dels aspectes sobre els quals també s'ha recollit informació és la dedicació setmanal en hores a assistir a classe i a fer les tasques d'estudi. En el cas de la mostra Via Universitària es tendeix a la mitjana, és a dir, entre 21 i 40 hores dedicades a l'estudi. Aquestes dades coincideixen, pràcticament, amb les que manifesta l'estudiantat de la mostra de la UIB, en aquest darrer cas dediquen una mitjana de 31,5 hores setmanals a l'estudi (vegeu gràfic 5).

Quant a l'assistència a classe un 79,7% de la mostra Via Universitària indica que assisteix a més del 75% de les classes. Quan els demanem els motius principals per no assistir-hi, podem assenyalar que el 49% considera que en algunes assignatures aprofiten més el temps pel seu compte que assistint a classe. Cal destacar que una altra raó de no anar a l'aula és la manera com el professorat imparteix la classe, mentre que el 37% declara haver faltat per dedicar el temps a preparar un examen o treball.

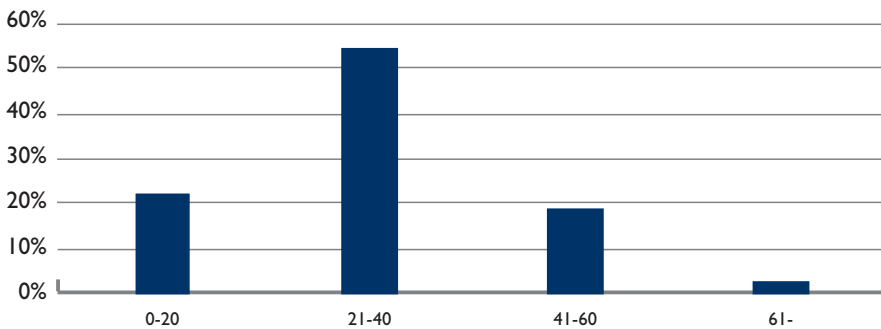
Segons afirmen els enquestats de la UIB, el 86% afirma que assisteix a més del 75% de les classes. Els motius, per ordre de prioritat, de no anar a classe, en el cas de la mostra UIB, són els següents: aprofitar més el temps pel seu compte, dedicar el temps a preparar un examen o treball i el descontentament amb el professorat (vegeu gràfic 6).

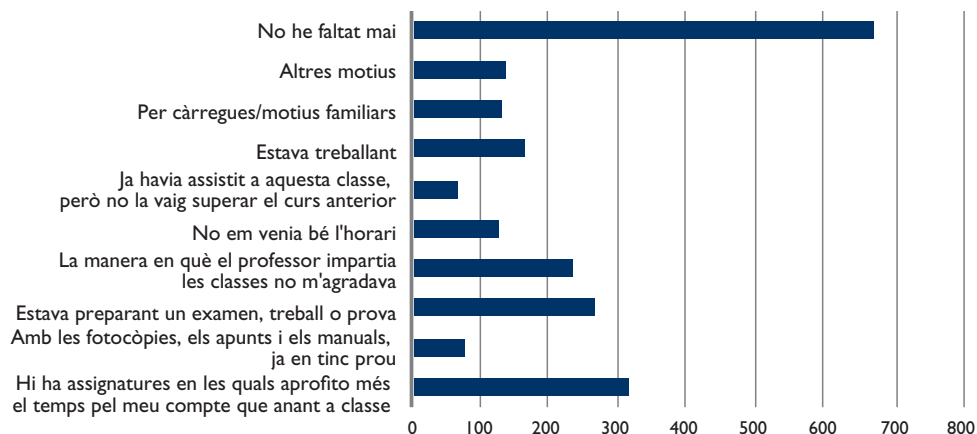
GRÀFIC 4: MODALITATS DE DEDICACIÓ A L'ESTUDI: ESTUDI I TREBALL (MOSTRA UIB)

GRÀFIC 5: HORES DE DEDICACIÓ SETMANAL A ASSISTIR A CLASSE I A FER LES TASQUES D'ESTUDI (MOSTRA UIB)

GRÀFIC 6: GRAU D'ASSISTÈNCIA A CLASSE I RAONS PRINCIPALS PER LES QUALS FALTEN A CLASSE

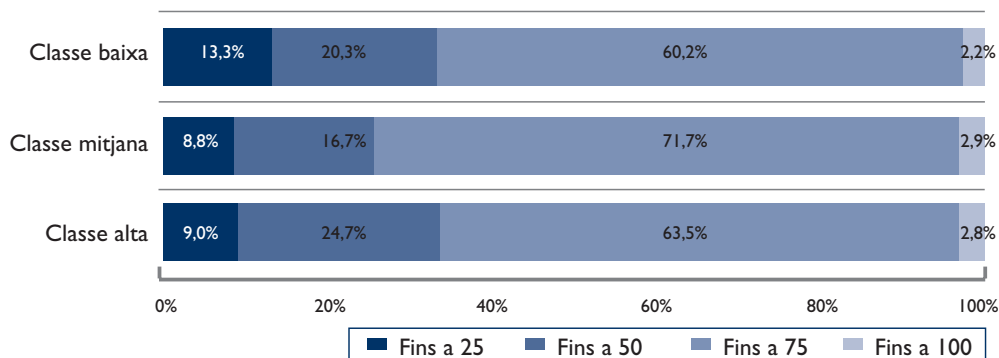
QUADRE 4. INTENSITAT DE DEDICACIÓ A L'ESTUDI SEGONS L'ÀREA DE CONEIXEMENT (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

Branca	Mostra UIB (%)			Mostra Via Universitària (%)		
	Intensitat baixa (menys de 21 hores)	Intensitat mitjana (de 21 a 40 hores)	Intensitat alta (més de 40 hores)	Intensitat baixa (menys de 21 hores)	Intensitat mitjana (de 21 a 40 hores)	Intensitat alta (més de 40 hores)
Arts i Humanitats	20,0	63,8	16,2	25,7	51,2	23,1
Ciències	14,2	41,0	44,8	16,7	40,9	42,5
Ciències de la Salut	19,9	54,4	25,7	22,9	39,3	37,8
Ciències Socials i Jurídiques	27,2	51,5	20,6	29,8	48,4	21,8
Enginyeria i Arquitectura	15,7	54,9	27,5	19,3	39,5	41,2

Al quadre 4 s'observa que la major intensitat de dedicació a l'estudi, tant en el cas de la mostra Via Universitària com en el cas de la mostra UIB, es dona en les titulacions de ciències (42,5% i 44,8% respectivament). En ambdues mostres el segon lloc correspon a Enginyeria i Arquitectura (41,2% i 27,5% respectivament).

Com es pot comprovar al gràfic 7, els estudiants de classe baixa que es matriculen fins a 25 crèdits (13,3%) representen el valor més elevat en relació amb les altres opcions (8,8% i 9%). Aquest fet, tal vegada, pot ser resultat de la compaginació entre estudis i treball, més present entre joves de classes baixes i també, amb molta possibilitat, pel preu que comporta la matrícula.

GRÀFIC 7: CRÈDITS PREVISTOS DEL CURS ACTUAL SEGONS LA CLASSE SOCIAL (MOSTRA UIB)

En el cas de la mostra Via Universitària el percentatge d'estudiants que es matriculen fins a 25 crèdits també és més elevat en el cas de l'alumnat de classe baixa (17,9%), mentre que en el cas de classe mitjana i classe alta és de l'11% i 12,6% respectivament.

5. TRAJECTÒRIA

L'enquesta estudia les trajectòries dels estudiants mitjançant dos indicadors. Per una part, sobre el tipus de transició als estudis universitaris, i si aquesta ha estat directa o si hi ha hagut algun tipus d'interrupció entre els estudis secundaris i l'entrada a la universitat. Per altra part, es contemplen les interrupcions en els itineraris educatius des de l'acabament dels estudis secundaris fins a l'actualitat, incloent les que s'hagin produït durant els estudis universitaris. Com es pot veure, les trajectòries lineals i contínues són majoritàries, però existeixen també gran varietat de trajectòries.

QUADRE 5. INTERRUPCIÓ DELS ESTUDIS DES DE LA FINALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

	Mostra UIB		Mostra Via Universitària
	Freqüència	Percentatge	Percentatge
No	734	72,9	68,1
Sí, entre graduació dels estudis de secundària i entrada a la universitat	138	13,7	15,7
Sí, a la universitat	93	9,2	10,9
Sí, entre l'obtenció del títol universitari i l'inici d'altres estudis reglats	39	3,9	5,3
Total	1007	100	100

El nombre d'enquestats que manifesten que no han interromput els estudis entre el final de l'educació secundària i l'accés a la universitat són majoritaris (68,1% en el cas de la mostra Via Universitària, i el 72,9% en el cas de la mostra UIB).

Al quadre 5 es pot veure de manera desagregada informació referent a l'etapa en la qual s'ha produït la interrupció dels estudis universitaris, per part d'un 27,1% dels estudiants en el cas de la mostra UIB, i per part del 31,9% dels individus de la mostra global.

QUADRE 6. INTERRUPCIÓ DELS ESTUDIS DES DE LA FINALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA SEGONS L'ORIGEN SOCIAL (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

	Mostra UIB	Mostra Via Universitària
	Freqüència	Percentatge
Origen baix		
No interrupció	69,8	58,7
Sí, entre graduació dels estudis de secundària i entrada a la universitat	17,9	23,2
Sí, a la universitat	7,5	12,0
Sí, entre l'obtenció del títol universitari i l'inici d'altres estudis reglats	4,8	6,1
Total	100	100
Origen mitjà		
No interrupció	77,1	74,3
Sí, entre graduació dels estudis de secundària i entrada a la universitat	11,0	12,4
Sí, a la universitat	7,3	9,4
Sí, entre l'obtenció del títol universitari i l'inici d'altres estudis reglats	4,6	3,9
Total	100	100
Origen alt		
No interrupció	73,5	73,0
Sí, entre graduació dels estudis de secundària i entrada a la universitat	11,0	10,8
Sí, a la universitat	12,2	10,9
Sí, entre l'obtenció del títol universitari i l'inici d'altres estudis reglats	3,3	5,4
Total	100	100

Continuant analitzant els efectes que té la classe social en la trajectòria universitària, podem assenyalar que els joves de classe mitjana i alta realitzen itineraris sense interrupcions (74,3% i 73% respectivament) en el cas de la mostra Via Universitària (vegeu quadre 6). Aquests valors, en el cas de la UIB, són del 77,1% i 73,5% respectivament.

6. EXPECTATIVES INICIALS RESPECTE A LA UNIVERSITAT

Els motius pels quals els joves trien una carrera és un dels elements claus que condiciona tota la seva trajectòria posterior. L'objectiu principal d'aquest apartat és analitzar les expectatives a l'hora d'iniciar els estudis universitaris. També, s'analitzen els motius per escollir la titulació per àrees de coneixement.

GRÀFIC 8: MOTIUS D'ELECCIÓ DELS ESTUDIS (MOSTRA UIB)

A la mostra Via Universitària la principal raó per triar els estudis universitaris es correspon amb la professió que volen exercir, la segona és que el contingut de la titulació triada es correspon amb les seves aptituds personals i en tercer lloc que els estudis universitaris li proporcionen una formació àmplia i polivalent. La prevalença d'aquests motius, tal com es pot veure al gràfic 8, coincideix plenament en el cas de l'estudiantat UIB entrevistat.

QUADRE 7. ARTS I HUMANITATS: MOTIUS PER ESCOLLIR LA TITULACIÓ (MOSTRA UIB)

	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè es correspon amb les meves aptituds	--	2,9	27,6	43,8	25,7
Perquè es correspon amb la professió que voldria exercir	2,9	12,4	23,8	24,8	36,2
Perquè em condueix a una professió de prestigi o ben pagada	20,0	35,2	31,4	12,4	1,0
Perquè té nombroses sortides professionals	25,7	42,9	21,0	6,7	3,8
Perquè proporciona una formació àmplia i polivalent	4,8	23,8	36,2	21,0	14,3
Perquè sense un títol universitari no es pot anar enlloc	18,1	26,7	18,1	17,1	20,0
Per aconseguir un somni (era la que més m'agradava)	10,5	15,2	21,9	22,9	29,5
Per eliminació (no sabia què fer i era la que millor sonava)	76,2	13,3	5,7	1,9	2,9

El motiu que prevalen en el cas d'escollir una titulació d'Arts i Humanitats, vegeu quadre 7, estan directament relacionats amb les preferències personals de l'estudiant. Com es pot veure poder exercir la professió que més agrada figura en primer lloc com a causa d'elecció de carrera. A continuació, se cita la d'acomplir un somni i, en tercer lloc, perquè es correspon amb les aptituds de la persona.

QUADRE 8. CIÈNCIES: MOTIUS PER ESCOLLIR LA TITULACIÓ (MOSTRA UIB)

	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè es correspon amb les meves aptituds	3,0	4,5	29,9	33,6	29,1
Perquè es correspon amb la professió que voldria exercir	2,2	7,5	19,4	27,6	42,5
Perquè em condueix a una professió de prestigi o ben pagada	21,6	28,4	29,9	14,2	6,0
Perquè té nombroses sortides professionals	14,2	25,4	26,9	21,6	11,9
Perquè proporciona una formació àmplia i polivalent	2,2	9,0	27,6	31,3	29,9
Perquè sense un títol universitari no es pot anar enlloc	15,7	27,6	19,4	17,9	19,4
Per aconseguir un somni (era la que més m'agradava)	9,0	17,2	20,1	24,6	29,1
Per eliminació (no sabia què fer i era la que millor sonava)	62,7	15,7	9,0	7,5	5,2

La causa que representa un percentatge molt més elevat (42,5%) per l'elecció dels estudis de l'àrea de Ciències és poder exercir la professió desitjada (vegeu quadre 8). A continuació, els dos motius que obtenen pràcticament el mateix valor són: adquirir una formació àmplia i polivalent i per aconseguir un somni.

QUADRE 9. CIÈNCIES DE LA SALUT: MOTIUS PER ESCOLLIR LA TITULACIÓ (MOSTRA UIB)

	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè es correspon amb les meves aptituds	0,7	2,9	17,6	37,5	40,4
Perquè es correspon amb la professió que voldria exercir	1,5	5,1	9,6	20,6	61,8
Perquè em condueix a una professió de prestigi o ben pagada	9,6	34,6	34,6	16,2	4,4
Perquè té nombroses sortides professionals	3,7	20,6	24,3	28,7	22,1

	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè proporciona una formació àmplia i polivalent	4,4	5,1	26,5	40,4	22,8
Perquè sense un títol universitari no es pot anar enlloc	22,1	25,7	21,3	14,7	15,4
Per aconseguir un somni (era la que més m'agradava)	8,1	14,7	19,1	27,2	30,1
Per eliminació (no sabia què fer i era la que millor sonava)	73,5	16,9	2,9	3,7	1,5

En un percentatge elevadíssim (61,8%) el motiu que decideix els joves a cursar una titulació de l'àmbit de les Ciències de la Salut és exercir la professió desitjada (vegeu quadre 9). L'altre motiu que indica, també, una elecció vocacional és el de matricular-se a uns estudis que es corresponen amb les seves aptituds (40,4%).

QUADRE 10. CIÈNCIES SOCIALS I JURÍDIQUES: MOTIUS PER ESCOLLIR LA TITULACIÓ (MOSTRA UIB)

	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè es correspon amb les meves aptituds	0,8	3,6	23,2	40,2	31,9
Perquè es correspon amb la professió que voldria exercir	2,3	5,8	16,2	26,6	48,5
Perquè em condueix a una professió de prestigi o ben pagada	10,8	25,1	26,0	26,4	10,9
Perquè té nombroses sortides professionals	7,9	17,5	24,5	21,1	28,1
Perquè proporciona una formació àmplia i polivalent	2,6	9,2	29,1	32,8	25,5
Perquè sense un títol universitari no es pot anar enlloc	13,8	23,0	24,5	18,9	19,1
Per aconseguir un somni (era la que més m'agradava)	13,2	18,3	22,3	21,3	24,0
Per eliminació (no sabia què fer i era la que millor sonava)	70,8	13,4	6,6	5,7	2,8

El primer motiu per seleccionar una titulació de Ciències Socials i Jurídiques és el de cursar una carrera que permeti dedicar-se en un futur a la professió predilecta (48,5%), el segon motiu d'elecció és el que està relacionat amb aptituds personals de l'elector (31,9%) (vegeu quadre 10).

QUADRE 11. ENGINYERIA I ARQUITECTURA: MOTIUS PER ESCOLLIR LA TITULACIÓ (MOSTRA UIB)

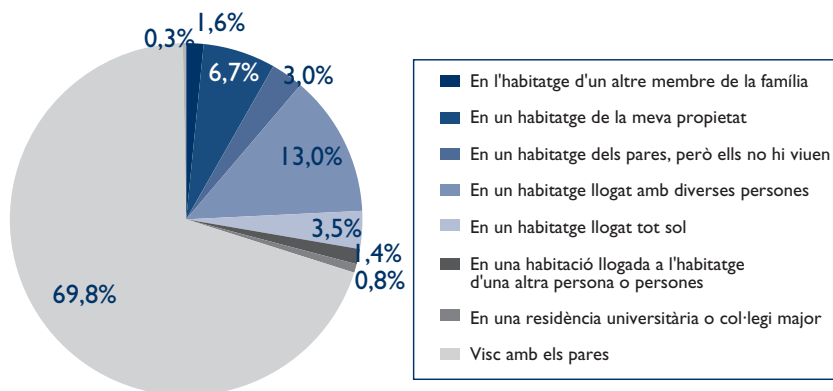
	Grau d'acord en percentatge				
	Gens d'acord	Poc d'acord	D'acord	Prou d'acord	Molt d'acord
Perquè es correspon amb les meves aptituds	2,0	3,9	31,4	39,2	23,5
Perquè es correspon amb la professió que voldria exercir	1,0	8,8	18,6	37,3	34,3
Perquè em condueix a una professió de prestigi o ben pagada	6,9	18,6	29,4	30,4	14,7
Perquè té nombroses sortides professionals	4,9	12,7	20,6	31,4	30,4
Perquè proporciona una formació àmplia i polivalent	2,0	9,8	29,4	39,2	19,6
Perquè sense un títol universitari no es pot anar enlloc	15,7	23,5	19,6	19,6	21,6
Per aconseguir un somni (era la que més m'agradava)	9,8	28,4	26,5	19,6	14,7
Per eliminació (no sabia què fer i era la que millor sonava)	58,8	17,6	10,8	8,8	3,9

En el cas de les titulacions d'Enginyeria i Arquitectura és destacable que, a diferència dels motius apuntats en el cas de les altres àrees estudiades, un 30,4% dels enquestats trien aquesta opció perquè té nombroses sortides professionals (vegeu quadre 11).

7. CONDICIONS DEVIDA

L'enquesta Via Universitària analitza el lloc i les condicions de residència i les principals fonts de finançament dels joves. La majoria dels estudiants conviuen en el domicili familiar amb els pares. Aquestes dades (junt amb altres que no són objecte d'anàlisi en aquest estudi) denoten que la família és el principal finançador dels estudis universitaris i que l'universitari no és autònom econòmicament.

GRÀFIC 9: ON VIUS DURANT EL CURS ACADÈMIC (ELS DIES LECTIUS)? (MOSTRA UIB)

Tant en el cas de la mostra Via Universitària com en el cas de la mostra UIB, el percentatge més alt amb molta diferència del que ocupa el segon lloc és el dels joves que viuen amb els seus pares els dies lectius. En el cas de la primera mostra suposa un 52% i en el cas de la segona aquest valor augmenta fins a gairebé un 70%.

8. PARTICIPACIÓ CULTURAL I SOCIAL DELS UNIVERSITARIS

L'estudi Via Universitària ha analitzat la participació en quatre indicadors: esports, jornades i conferències, activitats escèniques i cinema, i associacionisme. Els resultats denoten un nivell de participació cultural molt baix, especialment en el cas de l'afiliació i militància en associacions culturals. En aquesta línia, Ariño i Sintés (2016) conclouen a l'informe Via Universitària que els perfils d'estudiants més participatius tant en les activitats culturals com en els òrgans institucionals són molt similars: el patró més comú d'estudiant implicat en la participació cultural i social en la universitat és masculí, de 22 a 25 anys, de classe mitjana-alta i que combina els estudis amb una feina a temps parcial o intermitent.

QUADRE 12. PARTICIPACIÓ A LA VIDA ESPORTIVA, CULTURAL I SOCIAL EN PERCENTATGES (MOSTRA UIB)

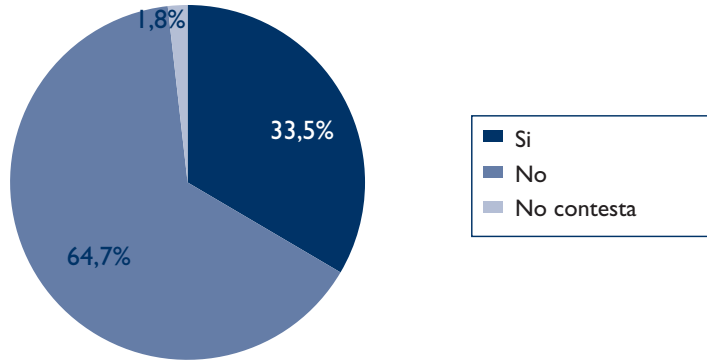
	Activitats esportives	Conferències, jornades, debats, presentació de llibres	Cinema, teatre, concerts	Associacions culturals o grups de teatre, coral, orquestra
Mai	69,4	32,5	70,7	81,9
He assistit una o dues vegades a l'any (esporàdicament)	14,1	42,3	15,3	9,6
Diverses vegades a l'any	6,3	20,1	8,8	3,7
Molt sovint (una o més vegades al mes)	8,5	3,4	3,3	2,9
No contesta	1,7	1,8	1,9	1,9
Total	100	100	100	100

Els resultats de la UIB es poden analitzar al quadre 12. Com s'evidencia, la participació de l'estudiantat a la vida cultural és ínfima. Segons afirmen el 81,9% dels enquestats mai han format part d'una associació cultural, i el 70,7% afirma que no assisteix mai a un espectacle.

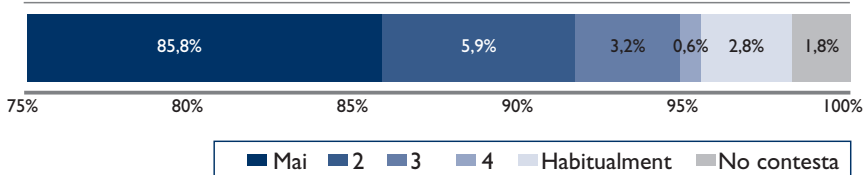
L'estudiantat de la UIB desconeix en un percentatge de 64,7%, bastant més alt que en el cas de la mostra Via Universitària (42%), els sistemes de participació dels estudiants en la institució (vegeu gràfic 10).

L'enquesta de Via Universitària demana també informació sobre la participació en els òrgans de govern i en les associacions o assembles estudiantils (vegeu gràfics 11.a i 11.b).

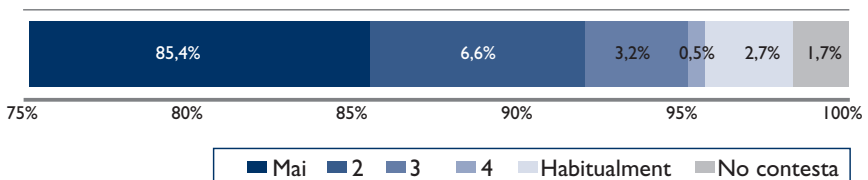
GRÀFIC 10: CONEIXEMENT DELS SISTEMES DE PARTICIPACIÓ DELS ESTUDIANTS EN LA TEVA UNIVERSITAT (DELEGACIÓ, ASSOCIACIONISME, ASSEMBLES, ETC.) (MOSTRA UIB)

GRÀFIC 11a: PARTICIPACIÓ POLÍTICA ALS ÒRGANS DE GOVERN I A LES ASSOCIACIONS DE LA UNIVERSITAT (MOSTRA UIB)

GRÀFIC 11b: PARTICIPACIÓ EN ASSEMBLES O ASSOCIACIONS D'ESTUDIANTS (MOSTRA UIB)

A la mostra Via Universitària, tot i que la majoria coneix els mitjans de participació, només els utilitzen una minoria: tan sols un 15,6% participa en òrgans de govern i un 19% en alguna associació. Aquests valors encara es redueixen molt més en el cas de tenir en compte la freqüència de participació, que és molt baixa (un 3,8% participa habitualment en òrgans de govern i un 3,6% en assemblees/associacions).

Com es pot apreciar, la freqüència de participació és, encara, més baixa en el cas de la mostra UIB. Només participa habitualment un 2,8% en òrgans de govern i un 2,7% en associacions o assemblees.

9. VALORACIÓ DE L'EXPERIÈNCIA UNIVERSITÀRIA

L'objectiu d'aquest apartat és analitzar la percepció de l'estudiant universitari en relació amb la seva experiència. Les vivències viscudes en el dia a dia a la institució universitària afecten, sens dubte, la valoració que fan de la seva vida acadèmica. Per tant, és interessant considerar la manera en què els joves interactuen amb la universitat.

En relació amb el context universitari, l'enquesta analitza la importància que la institució dóna a un ampli ventall d'activitats relacionades amb l'àmbit extracurricular (vegeu gràfic 12).

GRÀFIC 12: EN QUINA MESURA CREUS QUE LA UIB DÓNA IMPORTÀNCIA A LES ACTIVITATS SEGÜENTS? (MOSTRA UIB)

Nota: ítems valorats en una escala d'1 a 5 en la qual l'1 significa "Gens d'acord" amb l'afirmació respectiva i el 5 equival a "Molt d'acord".

L'estudiant de la mostra Via Universitària considera que les activitats que fomenta en major mesura són les que estan més fortament relacionades amb l'estudi. Primerament destaquen la utilització de les TIC, en segon lloc la dedicació d'un temps considerable per l'estudi, a continuació l'assistència a actes i activitats i, en darrer lloc, proporcionar el suport que necessiten els alumnes per assolir l'èxit acadèmic. En general l'estudiantat opina que la universitat atorga una menor importància a aspectes no directament relacionats amb la carrera. Per la seva part, l'estudiant de la mostra UIB coincideix plenament amb ells a l'hora d'escollir les tres activitats més valorades.

QUADRE 13. DECISIÓ QUE ES PRENDRIA SI ES POGUESSIN TORNAR A CURSAR ELS ESTUDIS SEGONS ÀREA DE CONEIXEMENT (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

Branca	Mostra UIB (%)			Mostra Via Universitària (%)		
	Tornaria a optar pels mateixos estudis	Escolliria uns altres estudis	Altres	Tornaria a optar pels mateixos estudis	Escolliria uns altres estudis	Altres
Arts i Humanitats	71,4	23,8	4,8	72,4	22,5	5,1
Ciències	70,9	26,1	3,0	73,5	23,1	3,5
Ciències de la Salut	77,9	18,4	3,7	83,4	14,2	2,4
Ciències Socials i Jurídiques	73,0	19,6	7,4	75,0	21,05	3,9
Enginyeria i Arquitectura	83,3	9,8	6,9	73,35	21,8	4,9

El quadre 13 recull l'opinió dels enquestats de cada branca en relació amb si, a partir de la seva experiència, poguessin tornar a cursar els mateixos estudis. Els resultats de Via Universitària indiquen que els estudiants de Ciències de la Salut són els que tornarien a fer els mateixos estudis en el valor més alt, amb un 83,4%; mentre que en el cas de la mostra UIB és la branca d'Enginyeria i Arquitectura qui té el valor més alt, amb un 83,3%.

QUADRE 14. EM SENTO PLENAMENT INTEGRAT A LA VIDA UNIVERSITÀRIA? (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

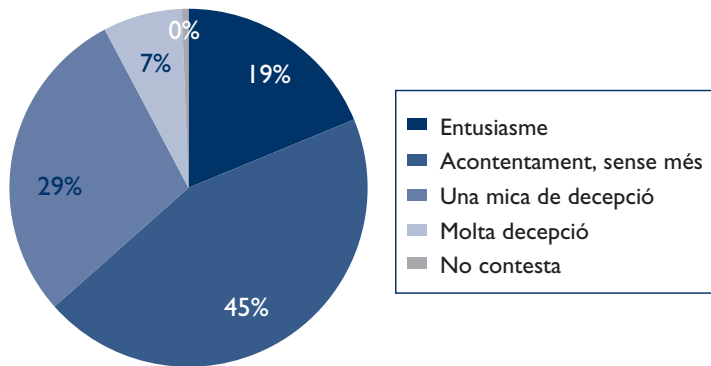
Grau d'acord (%)	Mostra UIB	Mostra Via Universitària
Gens d'acord	6,6	6,0
Poc d'acord	16,6	15,2
D'acord	28,8	28,4
Prou d'acord	30,9	30,1
Molt d'acord	16,5	20,3
Total	100	100

El percentatge més elevat, tant en el cas de la mostra UIB com en el cas de la mostra Via Universitària, correspon als que opinen que estan prou d'acord amb la pregunta de si se senten plenament integrats a la vida universitària. Cal destacar que els resultats pràcticament segueixen la mateixa tendència en els casos de les dues mostres.

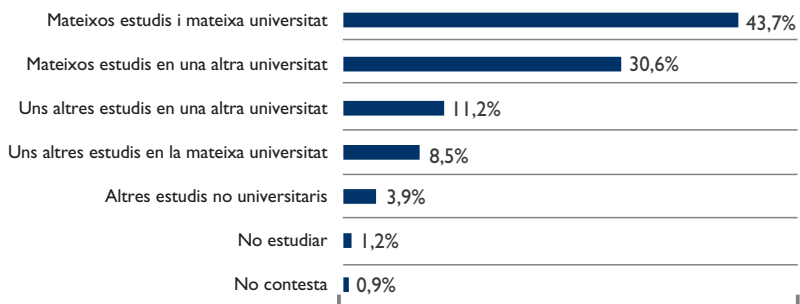
Per poder analitzar la valoració de l'estudiant del seu pas per la universitat, s'ha demanat quin és el sentiment predominant amb l'experiència universitària. Tant en el cas de la mostra Via Universitària com en el de la UIB el resultat és pràcticament el mateix, el sentiment majoritari és el d'acontentament, sense més. En la primera mostra la següent opció més escollida és la del

sentiment d'entusiasme (26,5%), mentre que aquesta opció, en el cas de la UIB, només és escollida per un 18,8% (vegeu gràfic 13).

GRÀFIC 13: SENTIMENT EN RELACIÓ AMB L'EXPERIÈNCIA UNIVERSITÀRIA (MOSTRA UIB)

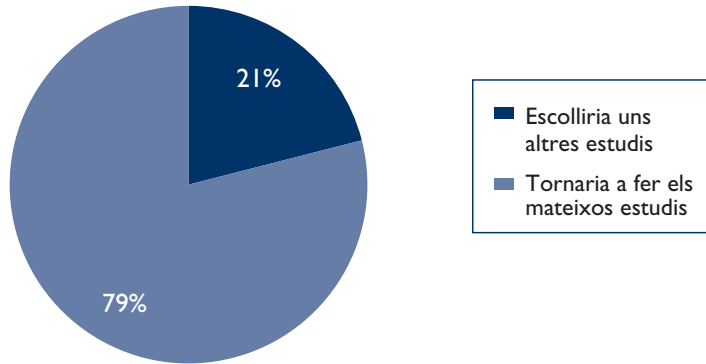
GRÀFIC 14: OPCIÓ PREFERIDA EN EL CAS HIPOTÈTIC D'HAVER DE TORNAR A DECIDIR QUINA UNIVERSITAT I QUINS ESTUDIS ESCOLLIR (MOSTRA UIB)

A la pregunta de quina decisió prendrien si, tenint en compte la seva experiència, poguessin tornar a escollir si estudiar o no i a quina universitat, la mostra Via Universitària indica que el 55,8% farien els mateixos estudis en la mateixa universitat. Mentre que un 19,9% repetirien els mateixos estudis en una altra universitat, un 11,1% repetiria universitat però canviaria d'estudis i un 9,3% canviaria d'estudis i d'universitat, un 2,9% realitzaria altres estudis no universitaris i, per acabar, un 1,1% no estudiaria.

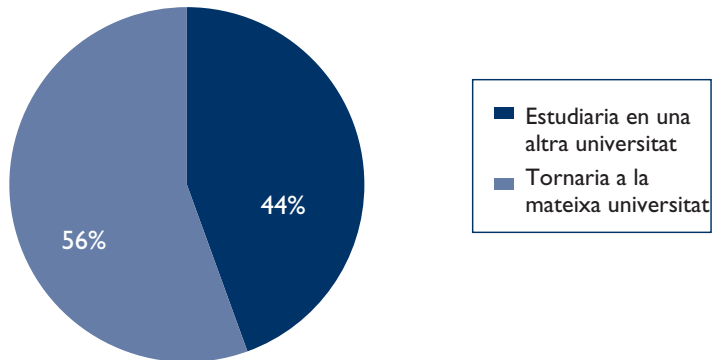
En el cas de la mostra UIB (vegeu gràfic 14) hi ha un important descens en relació amb la mostra Via Universitària pel que fa al percentatge que elegeix la primera opció. En canvi augmenta el percentatge dels estudiants que cursarien mateixos estudis en una altra universitat.

GRÀFIC 15: SATISFACCIÓ AMB ELS ESTUDIS (MOSTRA UIB)

La majoria dels enquestats de la UIB, el 79%, està satisfet amb els estudis cursats i afirma que els tornaria a fer, tal com es veu en el gràfic 15. En el cas de la mostra Via Universitària el percentatge és inferior (74%).

GRÀFIC 16: SATISFACCIÓ AMB LA UNIVERSITAT (MOSTRA UIB)

Pel que fa a la satisfacció amb la institució universitària la majoria dels entrevistats, en el cas de les dues mostres, indica que tornaria a escollir de nou la mateixa universitat, aquest percentatge és superior en el cas de la mostra Via Universitària (66,9%), mentre que en el cas de la UIB és del 55,5%, com indica el gràfic 16.

10. EXPECTATIVES FUTURES

Malgrat l'efecte negatiu de la crisi econòmica en relació amb les expectatives laborals dels estudiants, el 56% dels enquestats es mostra bastant optimista i pensa que l'assolirà amb facilitat mentre que un 10,3% dels estudiants ho veu difícil i un 4,6% molt difícil, en el cas de la mostra Via Universitària.

QUADRE 15. EXPECTATIVA SOBRE TROBAR FEINA SEGONS LA BRANCA DE CONEIXEMENT (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

Branca	Mostra UIB (%)					Mostra Via Universitària (%)				
	Molt difícil	2	3	4	Molt fàcil	Molt difícil	2	3	4	Molt fàcil
Arts i Humanitats	7,6	23,8	34,3	26,7	6,7	12,5	18,4	33,7	26,6	8,7
Ciències	9,0	12,7	33,6	32,1	12,7	3,5	10,9	31,5	39,3	14,9
Ciències de la Salut	2,9	10,3	25,7	38,2	21,3	2,3	7,1	23,4	41,2	26,2
Ciències Socials i Jurídiques	5,1	8,1	36,0	35,8	14,2	4,1	10,3	30,4	38,8	16,3
Enginyeria i Arquitectura	5,9	7,8	29,4	30,4	25,5	3,3	8,5	25,3	41,9	21,0

Al quadre 15 es poden apreciar algunes diferències significatives de les expectatives estudiantils segons la branca de coneixement que es cursen. Els matriculats als estudis d'Arts i Humanitats tenen una expectativa molt més negativa que en el cas de les altres branques, en el cas de la mostra Via Universitària. Pel que fa a la mostra UIB, en primer lloc, figuren els que cursen estudis de l'àrea de Ciències i, en segon lloc, els d'Arts i Humanitats.

Els que tenen més expectatives altes de trobar feina són, per aquest ordre, els que pertanyen a Ciències de la Salut i Arquitectura i Enginyeries, en el cas de la mostra Via Universitària. Mentre que en la mostra UIB aquestes dues branques coincideixen però en ordre invers.

QUADRE 16. EXPECTATIVES SOBRE LA UTILITAT DELS ESTUDIS (MOSTRA UIB I MOSTRA VIA UNIVERSITÀRIA)

Expectatives	Mostra UIB (%)					Mostra Via Universitària (%)				
	Gens útil	Poc útil	Útil	Prou útil	Molt útil	Gens útil	Poc útil	Útil	Prou útil	Molt útil
Tenir criteri per prendre decisions	3,6	10,9	29,2	31,5	24,1	3,0	9,9	26,8	34,9	25,4
Poder contribuir a la millora de la societat	2,5	8,4	21,7	28,6	37,9	2,6	8,9	21,3	30,3	36,9

Expectatives	Mostra UIB (%)					Mostra Via Universitària (%)				
	Gens útil	Poc útil	Útil	Prou útil	Molt útil	Gens útil	Poc útil	Útil	Prou útil	Molt útil
Cultivar-me i enriquir els meus coneixements	1,2	4,1	16,4	30,5	47,3	1,0	3,4	15,4	32,9	47,3
Assolir una posició social alta	12,3	35,3	31,1	15,1	5,6	11,7	31,2	32,2	17,9	7,0
Assegurar-me uns bons ingressos	6,1	20,1	37,5	25,6	9,9	6,0	19,5	34,5	27,8	12,2
Poder aconseguir una feina interessant en el futur	1,7	7,0	25,9	33,4	31,4	2,0	6,3	23,3	35,6	32,8

Tant en el cas de la mostra UIB com en el cas de la mostra Via Universitària (vegeu quadre 16), els entrevistats creuen que els estudis són molt útils per poder cultivar-se i enriquir els seus coneixements (47,3% en els dos casos), en segon lloc opinen que contribueixen a la millora de la societat (37,9% i 36,9% respectivament) i en tercer lloc valoren com a molt útil haver cursat els estudis per poder aconseguir una feina interessant en el futur (31,4% i 32,85% respectivament).

II. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

Sens dubte, el creixement quantitatiu dels estudiants matriculats en les darreres dècades a la universitat ha vingut acompanyat d'un important canvi qualitatiu. En són un exemple la diversificació del perfil socioeconòmic i cultural, la variabilitat de dedicació a l'estudi, les trajectòries universitàries diverses i plurals, etc. Una de les conclusions globals de l'enquesta Via Universitària és que ser estudiant universitari avui és quelcom molt diferent de ser-ho en èpoques anteriors.

L'informe presenta algunes forteses i debilitats. Entre les primeres es troba el fet que es tracta d'una enquesta exhaustiva que s'ha aplicat a un nombre molt elevat de subjectes (un univers de 332.307 persones i una mostra de 20.547 respostes). Una de les limitacions que s'han de tenir en compte a l'hora de valorar els resultats és que el tipus de mostreig és no probabilístic casual o incidental, ja que els enquestats han contestat de forma voluntària.

L'enquesta Via Universitària ofereix una quantitat ingent d'informació que es pot crear de diferents formes i la possibilitat d'exploració dels resultats és immensament major del que es fa en aquest treball.

En relació amb les conclusions de l'estudi, podem destacar les següents:

- Feminització de la universitat, major presència de les dones entre l'alumnat universitari. Aquesta afirmació és encara més acusada en el cas de la mostra UIB.

- Diversificació d'edats entre l'estudiantat universitari. Tot i que la franja d'edat entre 18 i 25 anys és la majoritària, la presència d'estudiants majors de 30 anys representa un percentatge important que s'ha de tenir en compte.
- La classe social predominant és la classe alta, malgrat és destacable que la mitjana i la baixa tenen uns valors cada vegada més alts.
- Majoritàriament els estudiants universitaris superen els nivells d'estudis dels seus progenitors.
- Aproximadament, només el 50% dels estudiants segueixen el model tradicional de dedicació a temps complet a la carrera universitària. L'altra meitat combina estudis i feina.
- L'assistència a classe és elevada, però cal destacar que el motiu que majoritàriament argumenten els enquestats per no assistir-hi és que aprofiten més el temps pel seu compte que anant a l'aula.
- Les titulacions de Ciències i d'Enginyeria i Arquitectura exigeixen una major intensitat de dedicació a l'estudi.
- Els alumnes de classe baixa es matriculen en major percentatge a menys de 25 crèdits.
- Els alumnes d'origen baix interrompen en major mesura la trajectòria estudiantil.
- Els motius pels quals els joves trien una carrera varien en funció de l'àrea de coneixement a què pertanyen els estudis.
- Els joves durant el curs acadèmic viuen en habitatges familiars.
- La participació a la vida esportiva, cultural i social és ínfima però encara és més preocupant el percentatge de participació dels universitaris als òrgans de govern i a les associacions estudiantils.
- L'experiència universitària és valorada majoritàriament com a acontentament, sense més, sent el percentatge d'estudiants que senten entusiasme molt menor.
- Contestant a la pregunta de si en cas d'haver de tornar a iniciar els estudis universitaris repetirien carrera i universitat, només, aproximadament, la meitat dels enquestats tornarien a cursar els mateixos estudis a la mateixa institució.
- Un poc més de la meitat dels que han respost a l'enquesta és optimista i considera que podrà aconseguir fàcilment una feina relacionada amb els seus estudis.

Sembla que els canvis socials i econòmics han conduït a les aules universitàries nous i diversos perfils d'estudiants. La institució ha obert les portes a una pluralitat de persones que cursen trajectòries estudiantils diverses amb resultats desiguals. Aquesta obertura a perfils sociodemogràfics que fins

fa poc, gairebé, no eren presents a la universitat no ens pot fer concloure que la universitat és totalment equitativa; els resultats de l'estudi indiquen que hi ha, encara avui dia, un subtil però important biaix entre els distints perfils dels universitaris.

Quant a les perspectives de futur, cal continuar fent estudis i investigant les condicions amb què els estudiants arriben, viuen i surten de la universitat. Conèixer a fons el principal destinatari de l'acció universitària no és qüestió anodina, és una necessitat vital per poder definir estratègies i línies d'actuació encertades que assegurin l'equitat del servei públic d'educació superior.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Ariño, A. i Llopis, R. (2011). *¿Universidad sin clases? Condiciones de vida de los estudiantes universitarios en España (Eurostudent IV)*. Madrid: Ministerio de Educación - Secretaría General de Universidades.

Ariño, A. i Sintés, E. (2016). *Via Universitària. Ser estudiant universitari avui*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Miguel, M. de (dir.) (2006). *Modalidades de enseñanza centradas en el desarrollo de competencias*. Oviedo: Ediciones de la Universidad de Oviedo. En línia: <http://www.ulpgc.es/hege/almacen/download/42/42376/modalidades_ensenanza_competencias_mario_miguel2_documento.pdf> [consulta 6 de setembre de 2016].

Montaño, J. J. i Pinya, C. (2009). *Orientacions i criteris de la UIB per adaptar la docència a l'espai europeu d'educació superior*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Orr y Mishra A. (2015). «Comprehensive Approach to Investigating the Social Dimension in European Higher Education Systems—EUROSTUDENT and the PL4SD Country Reviews», p. 467. Dins Curaj, A. et al. (2015). *The European Higher Education Area. Between Critical Reflections and Future Policies*. Springer International Publishing.